

Anna Chańko

KSZTAŁCENIE KOMPETENCJI MIĘDZYKULTUROWYCH KADRY INSTYTUCJI PENITENCJARNYCH W POLSCE — KONTEKST PRACY Z OBCOKRAJOWCAMI PRZEBYWAJĄCYMI W IZOLACJI WIĘZIENNEJ

WSTĘP

Zakład karny i areszt śledczy to instytucje penitencjarne, w których przebywają jednostki niezdolne do prawidłowego egzystowania w społeczeństwie wolnościowym i do przestrzegania obowiązującego stanu prawnego. Umieszcza się w nich osoby, wobec których istnieje domniemanie o naruszenie uregulowań legislacyjnych, popełniające przestępstwa i skazane przez sąd wyrokiem prawomocnym. W więzieniach przebywają nie tylko obywatele danego kraju, ale również obcokrajowcy. Katalog popełnionych przez nich przestępstw jest szeroki: począwszy od przestępstw komunikacyjnych, skarbowych, rozbojów, po zabójstwa. Proces odbywania kary pozbawienia wolności w obcym kraju ze względu na odmienną kulturę, język, religię, zwyczaje, a także stopień dolegliwości związany z uwięzieniem jest dla cudzoziemca trudniejszy niż dla rodzimych obywateli.

Współcześnie więzienie pełni funkcje: izolacyjną, resocjalizacyjną, socjalno-bytową, ekonomiczną i gospodarczą. Jest ono również instytucją wychowawczą, pod warunkiem że jego organizacja, cele, kadra oraz sposoby postępowania z osadzonymi podporządkowane są procesowi wychowania, a wykorzystywane metody pracy resocjalizacyjnej tworzone są na gruncie psychologii i pedagogiki penitencjarnej oraz są usankcjonowane odpowiednimi przepisami. Wychowaw-

czy charakter więzienia wymaga priorytetu funkcji resocjalizacyjnej, a proces ponownego społecznienia jednostki jest niebywale trudnym zadaniem postawionym przed personelem instytucji penitencjarnych i przed osadzonymi. Bardzo często mówi się o zerowym efekcie resocjalizacji instytucjonalnej już w przypadku osadzonych będących obywatelami danego kraju, a więc czy można mieć nadzieję na zmiany osobowościowe będące następstwem inkarceracji cudzoziemców, zwłaszcza kiedy sam proces porozumiewania się osoby pozbawionej wolności z funkcjonariuszami jest zakłócony bądź nie następuje ze względu na bariery językowe. Dlatego kluczowe wydaje się kształcenie kompetencji międzykulturowych u kadry instytucji penitencjarnych w naszym kraju.

Tabela 1. Cudzoziemcy przebywający w polskich jednostkach penitencjarnych w okresie od 30.06.2013 r. do 30.06.2014 r.

Okres	Liczba osadzonych
2013	
czerwiec	558
lipiec	547
sierpień	545
wrzesień	541
październik	525
listopad	552
grudzień	521
2014	
styczeń	501
luty	497
marzec	500
kwiecień	523
maj	528
czerwiec	515

Źródło: Dane statystyczne Służby Więziennej¹

¹ http://sw.gov.pl/Data/Files/001c169lidz/2014_czerwiec_statystyka_biezaca.pdf (dostęp: 20.07.2014).

CUDZOZIEMCY PRZEBYWAJĄCY W POLSKICH JEDNOSTKACH PENITENCJARNYCH

Obecnie w polskich więzieniach przebywa 78 959 osadzonych — tymczasowo aresztowanych, skazanych wyrokiem sądu oraz ukaranych. Karę odbywają tu nie tylko Polacy, ale również obywatele innych krajów, m.in. Rumunii, Niemiec, Litwy czy Bułgarii. Liczba obcokrajowców w populacji więziennej nie jest duża — w ostatnim roku wynosiła średnio 504 osoby (tabela 1).

W porównaniu z innymi krajami na świecie Polskę cechuje niski procentowy udział osadzonych obcokrajowców w populacji więziennej. Wynosi on jedynie 0,7 procent, stąd też nie kładzie się nacisku na odpowiednie wyszkolenie pracowników instytucji penitencjarnych w zakresie kompetencji międzykulturowych tak jak w krajach, w których liczba cudzoziemców w populacji więziennej jest znacząca. Jednakże nawet przy tak niewielkim odsetku zdarzają się problemy w tym zakresie. Za przykład może posłużyć nagłośniony przez media ze względu na międzynarodowy charakter przypadek śmierci przebywającego w krakowskim areszcie śledczym obywatela Rumunii². Claudiu Crulic podejrzany o kradzież sędziemu pieniędzy i dokumentów we wrześniu 2007 roku trafił do aresztu, gdzie odmówił przyjmowania jedzenia. W styczniu 2008 roku zmarł w szpitalu na zapalenie płuc i mięśnia sercowego w wyniku wielonarządowej niewydolności organizmu spowodowanej długotrwałą głodówką. Sytuacja ta miała swe konsekwencje na arenie polityki międzynarodowej w postaci dymisji ministra spraw zagranicznych Rumunii.

Tabela 2. Obcokrajowcy w populacji więziennej wybranych państw świata

Kraj	Procentowy udział obcokrajowców w ogólnej populacji osadzonych
Emiraty Arabskie	92,2
Monako	83,3
Luksemburg	73,3
Szwajcaria	69,7
Cypr	53,2
Grecja	43,9
Austria	43,6

² http://www.pardon.pl/arttykul/4448/zagzodziz_siz_na_mier_w_polskim_wizzieniu (dostęp: 20.07.214); <http://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-rumunia-dymisja-na-wysokim-szczebelu-za-glodowasmierc,nId,226304> (dostęp: 20.07.214).

Belgia	42,1
Holandia	30,5
Niemcy	26,3
USA	5,9
Polska	0,7

Źródło: opracowane na podstawie danych World Prison Brief³

1. Status prawny cudzoziemców tymczasowo aresztowanych, skazanych oraz ukaranych przebywających w polskich więzieniach

Wobec osadzonych w polskich więzieniach cudzoziemców stosuje się takie same jak w przypadku Polaków przepisy prawa karnego, zasady procesowe i reguły odbywania kary pozbawienia wolności w jednostkach penitencjarnych. Obcokrajowcy posiadają więc identyczny zakres praw i obowiązków jak obywatele Polski. W postępowaniu sądowym są reprezentowani przez adwokatów przydzielonych im z urzędu, korzystają przy tym niejednokrotnie z pomocy tłumaczy przysięgłych, a opiekę prawną otrzymują przede wszystkim z placówek konsularnych lub od pomagających cudzoziemcom stowarzyszeń i organizacji. Inkarcerowani mają możliwość składania skarg, wysuwania pretensji i zarzutów o niewłaściwe postępowanie organów państwa, w szczególności pracowników Służby Więziennej oraz informowania funkcjonariuszy o nieprzychylności ze strony innych więźniów, stosowanej wobec osadzonego przemocy fizycznej, psychicznej, o wykorzystywaniu itd. Zważywszy na fakt, iż społeczeństwo polskie w dalszym ciągu dość nieprzychylnie odnosi się do osób odmiennych kulturowo, osadzeni obcokrajowcy są narażeni na dodatkowe poza inkarceracją cierpienie. Jeśli więzień ma chęć skorzystania z polskich aktów prawnych, ma prawo, aby konkretne zapisy zostały mu wyjaśnione.

Skazany w Polsce cudzoziemiec ma prawo do tego, by skorzystać z instytucji przekazania go do innego kraju⁴. Kodeks postępowania karnego reguluje zasady przekazania orzeczenia zapadłego w Polsce do wykonania na terytorium innego państwa. Procedura przekazania obcokrajowca skazanego przez sąd polski na karę pozbawienia wolności zapoczątkowana jest z chwilą, gdy minister sprawiedliwości występuje z wnioskiem do właściwego organu państwa, do którego

³ http://www.prisonstudies.org/research-publications?shs_term_node_tid_depth=27 (dostęp: 20.07.2014).

⁴ <http://dokumenty.e-prawnik.pl/kodeksy/kodeks-postepowania-karnego/postepowanie-w-sprawach-karnych-ze-stosunkow-miedzynarodowych/przejecie-i-przekazanie-orzeczen-do-wykonania.html> (dostęp: 20.07.2014).

ma nastąpić przekazanie, lub kiedy właściwy organ państwa obcego zwraca się z wnioskiem o przejęcie cudzoziemca prawomocnie skazanego przez sąd polski na karę pozbawienia wolności. W obu przypadkach minister sprawiedliwości musi zwrócić się do właściwego sądu o wydanie postanowienia w przedmiocie dopuszczalności przekazania orzeczenia do wykonania za granicą. Inicjatywa przekazania może wyjść od samego skazanego. Sąd, który otrzyma wniosek lub informację od więźnia, przekazuje pismo osadzonego ministrowi sprawiedliwości. W dalszej kolejności sprawa rozpoznawana jest przez sąd.

Warunki socjalno-bytowe, ochrona zdrowia i obowiązki osadzonych

Po przyjęciu do jednostki penitencjarnej osadzony cudzoziemiec jest umieszczany w celi przejściowej na okres do 14 dni. W tym czasie poddawany jest czynnościom identyfikacyjnym, badaniom lekarskim, zabiegom sanitarnym, informuje się go o przysługujących mu prawach i obowiązkach, ma również możliwość wskazania osób, z którymi chce się kontaktować, a tymczasowo aresztowany ma ponadto prawo powiadomienia o miejscu swojego pobytu właściwego urzędu konsularnego lub przedstawicielstwa dyplomatycznego. Obcokrajowcy mają możliwość spotkania się z wychowawcą, otrzymują także informator dla tymczasowo aresztowanych, skazanych oraz ukaranych cudzoziemców, który ułatwia zrozumienie najistotniejszych kwestii związanych z pobytem w więzieniu, tj. dotyczących bezpieczeństwa własnego, warunków socjalno-bytowych itd. Najistotniejszym obowiązkiem osadzonego jest przestrzeganie przepisów, w tym ustalonego w zakładzie karnym porządku, oraz wykonywanie poleceń przełożonych. Do innych równie istotnych zaliczyć można: poprawne zachowanie, przestrzeganie higieny osobistej oraz dbanie o czystość pomieszczeń, w których się przebywa, informowanie kadry instytucji penitencjarnej o zaobserwowanych u siebie czy współwięźnia objawach choroby, poddawanie się badaniom, zabiegom sanitarnym, lekarskim, czynnościom identyfikacyjnym, kontroli osobistej, wykonywanie pracy i prac porządkowych.

Osadzony ma prawo do odpowiedniego dla zdrowia wypoczynku (8 godzin snu), odzieży (stosownej do pory roku), warunków bytowych, higienicznych, świadczeń zdrowotnych oraz wyżywienia. Przysługują mu napoje zaspokajające pragnienie i przynajmniej trzy posiłki dziennie uwzględniające wiek, stan zdrowia, zatrudnienie, a w miarę możliwości także wymogi religijne i kulturalne. Niektóre systemy religijne wymagają od ich wyznawców określonych restrykcji żywieniowych. Aspekt dostarczania osadzonym posiłków uwzględniających specyficzne wymagania wynikające z ich odmienności wyznaniowej był przed-

miotem pertraktacji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie wytoczonej Rzeczypospolitej Polskiej w 2006 roku przez więźnia Janusza Jakóbskiego⁵. Osadzony (Polak) w swojej skardze wnosił, iż jako buddysta nie może spożywać posiłków mięsnych, a odmowa zapewnienia mu jedzenia zgodnego z jego dietą stanowi naruszenie art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, gwarantującego wolność religijną. Polska ratyfikowała wskazaną umowę międzynarodową w 1993 roku. W wyroku z grudnia 2010 roku Trybunał w Strasburgu uznał skargę za zasadną, podkreślając, że przestrzeganie reguł żywieniowych może stanowić bezpośredni wyraz przekonań religijnych, a Janusz J. otrzymał 3000 euro zadośćuczynienia od państwa polskiego. Zgodnie z zarządzeniem Komitetu Ministrów Rady Europy nakazuje się, by przy sporządzaniu posiłków dla osadzonych brano pod uwagę ich przekonania religijne.

Więźniowie mają prawo do dokonywania zakupów artykułów żywnościowych, tytoniowych i innych dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym co najmniej trzy razy w miesiącu za środki pieniężne, które mają do dyspozycji w depozycie. Jeśli osadzony obcokrajowiec posiada pieniądze w walucie innej niż polska, ma możliwość zwrócenia się o jej wymianę na walutę obowiązującą w naszym kraju.

Kontakt ze światem zewnętrznym

Człowiek inkarcerowany doświadcza wielu negatywnych następstw swojego uwięzienia. Zaburzeniu ulegają wszystkie sfery jego uprzedniego funkcjonowania, a towarzysząca osadzeniu samotność wpływa na jego psychikę, czego konsekwencją jest towarzysząca więźniom depresja czy zaburzenia psychiczne. Stąd osoby znajdujące się w więzieniach mogą kontaktować się ze światem zewnętrznym, co stanowi namiastkę normalnego, dawnego życia. Komunikacja ta może przybierać różnorodne formy: korespondencji, rozmów telefonicznych, paczek, przekazów pieniężnych, widzeń lub przepustek. W przypadku osób tymczasowo aresztowanych organem decyzyjnym w kwestii kontaktu osadzonego ze światem zewnętrznym jest ten, który prowadzi postępowanie karne, natomiast wobec skazanych jest to dyrektor jednostki penitencjarnej. Korespondencja prowadzona jest przez więźniów na ich koszt (prawo do dwóch znaczków i kopert miesięcznie), a osadzeni cudzoziemcy mają prawo do kontaktu za jej pomocą z właściwym urzędem konsularnym lub przedstawicielstwem dyplomatycznym. To samo dotyczy widzeń z urzędnikami. Skazani mogą prowadzić także rozmowy telefoniczne (nie dotyczy to tymczasowo aresztowanych) — na swój koszt z aparatów

⁵ http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_jakobski.pdf (dostęp: 20.07.2014); <http://www.pomorska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20101207/KRAJSWIAT/28174855> (dostęp: 20.07.2014).

samoinkasujących w dniach i godzinach ustalonych w ramach porządku wewnętrznego więzienia.

Zachowanie osadzonego poddawane jest ocenie przez komisję penitencjarną co najmniej raz w okresie 6 miesięcy. Od opinii komisji zależy na przykład to, czy więzień zostanie przeniesiony do zakładu karnego, w którym będzie mógł korzystać z szerszego wachlarza uprawnień (np. większa liczba widzeń) lub czy otrzyma przepustkę będącą jednym ze środków oddziaływania na skazanego poprzez wspieranie jego kontaktów z rodziną i przygotowanie go do opuszczenia zakładu karnego.

Wolność wyznania i czas wolny

W polskich więzieniach obowiązuje wolność myśli i wyznania, co oznacza, że osadzeni mają prawo do praktykowania religii tych kościołów i związków wyznaniowych, które w sposób legalny działają na terenie naszego państwa. Jednym z dokumentów podkreślających prawo człowieka do wyznawania swojej religii jest konkordat zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską dnia 28 lipca 1993 roku. Ten dokument, traktowany jako umowa pomiędzy zainteresowanymi stronami, porusza między innymi kwestię godności ludzkiej i konieczności jej poszanowania, a także respektowania wszelkich praw, przysługujących również osadzonemu, głównie prawa do wolności wyznania i sumienia. Artykuł siedemnasty konkordatu mówi, że państwo traktuje każdego więźnia jednakowo, gwarantując mu należytą opiekę i warunki do utrzymywania praktyki religijnej, a także korzystania z pomocy oferowanej przez duszpasterzy kościelnych i innych wysłanników związków wyznaniowych w kraju. Osadzeni za zgodą dyrektora więzienia mogą posiadać w swych celach przedmioty związane z kultem, słuchać transmisji z odprowadzanych nabożeństw lub oglądać je, jak również brać czynny udział w nabożeństwach na terenie jednostki penitencjarnej, jeżeli szczególne względy bezpieczeństwa nie przemawiają za odroczeniem tejże możliwości. Każdy więzień ma prawo do korzystania z posługi duszpasterza bądź przedstawiciela innego związku wyznaniowego, jednakże władze jednostki penitencjarnej mogą ograniczyć zgromadzenia w celu praktykowania kultu religijnego bądź też całkowicie ich zabronić. Odwołanie takie zawsze ma charakter czasowy i musi zostać anulowane. Ustawa o gwarancjach wolności i sumienia z dnia 17 maja 1989 roku zapewnia każdemu osadzonemu w polskim zakładzie karnym prawo do uczestniczenia w działaniach, uroczystościach czy obrzędach religijnych związanych z kultywowaniem określonego wyznania. Gwarantuje ponadto prawo do wypełniania obowiązków religijnych. Ta sama ustawa stanowi, iż każdy więzień ma prawo do posiadania przedmiotów niezbędnych do praktykowania religii, a wśród nich

także książek. Jednocześnie w świetle artykułu czwartego niniejszej ustawy żaden więzień nie może być ani dyskryminowany, ani faworyzowany ze względu na swoje wyznanie. Uczestnictwo w kulcie religijnym może być ważnym środkiem służącym do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości więźnia. Problem może pojawić się wtedy, gdy w zakładzie karnym przebywa pojedynczy osadzony o wyznaniu, które jest w Polsce rzadkie i nie ma sposobności skontaktować się z duchownym tej wiary.

To, w jaki sposób więźniowie spędzają czas wolny, zależy od nich samych, jednakże wykonywane w tym czasie czynności nie mogą naruszać obowiązujących w zakładzie karnym dyscypliny i porządku wewnętrznego. Najczęściej osadzeni korzystają z zajęć kulturalno-oświatowych, sportowych, edukacyjnych, których ofertę przedstawiają pracownicy jednostki. Słuchają radia, oglądają telewizję, czytają prasę i książki. Mogą też prenumerować gazety (koszty pokrywają z własnych środków) oraz uczestniczyć w proponowanych przez zakład karny formach kształcenia.

RESOCJALIZACJA OBCOKRAJOWCÓW PRZEBYWAJĄCYCH W INSTYTUCJACH PENITENCJARNYCH W POLSCE — BARIERY I WYZWANIA DLA OSADZONYCH I KADRY SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

Izolacja penitencjarna stanowi najbardziej dotkliwą formę odseparowania człowieka od społeczeństwa i jest reakcją państwa na naruszenie norm panującego prawa. Potrzeba zapewnienia ochrony społeczeństwu przed jednostką społeczną jest źródłem wielu specyficznych cech rzeczywistości więziennej, której składowymi są między innymi: deprywacja potrzeb osadzonych (informacyjna, sensoryczna, emocjonalna), ograniczenie kontaktów z rodziną i bliskimi, konieczność przebywania w otoczeniu osób obcych, pozbawienie lub ograniczenie różnego rodzaju aktywności, np. w zakresie swobody poruszania się czy wykonywania określonych czynności oraz konieczność przestrzegania panujących zasad i porządku.

Resocjalizacja, która ma miejsce w więzieniu, zwana jest resocjalizacją penitencjarną. Jej sensem jest nie tylko przekazanie pewnej wiedzy i zalecenie nowego stylu życia, ale zmiana nawyków zachowaniowych, a zwłaszcza wyeliminowanie niekorzystnych, aspołecznych i antyspołecznych postaw i zachowań człowieka. Jest procesem niezwykle skomplikowanym i trudnym, co wynika z dwóch powodów:

- dotyczy przestępców — osób zdemoralizowanych i bardzo często wykolejonych przestępczo, a więc zorientowanych wobec świata społecznego antagonistycznie;
- odbywa się w więzieniu, a więc w warunkach społecznej izolacji, która nie sprzyja temu procesowi.

Jeśli chodzi o resocjalizację obcokrajowców przebywających w polskich więzieniach, mnogość problemów i dylematów związanych z przywróceniem ich do społeczeństwa wynika z wielu czynników, do których zaliczyć można:

- aspekty typowo penitencjarne, związane z celami i specyfiką odbywania kary pozbawienia wolności;
- braki w wykształceniu (nieznajomość języka obcego, brak zawodu) osadzonych obcokrajowców oraz kadry instytucji penitencjarnych (nieznajomość języka obcego, brak wiedzy o innych kulturach, ich obyczajach i tradycjach, brak odpowiednich kompetencji międzykulturowych);
- odmienność etniczną, kulturową i religijną osadzonych cudzoziemców.

Jednakże mimo wskazanych trudności skazany ma szansę na poprawę swojego życia, jeśli tylko wzbudzi w sobie odpowiednią motywację i zgodzi się podjąć trud przyjęcia odpowiedzialności za swoje poczynania i dalszą egzystencję. Uświadomienie skazanemu, iż choć przebywa w jednostce penitencjarnej w obcym kraju, ma możliwość zmiany swojej sytuacji, jest dowodem uznania jego kompetencji do pracy resocjalizacyjnej i możliwości poprawy. Ważne, aby zdawał on sobie sprawę, że choć jest pozbawiony wolności, ma w dalszym ciągu sposobność, by decydować o swoim życiu i realizować cele, które mogą znacząco wpłynąć na warunki jego życia podczas izolacji penitencjarnej, a także na wolności.

„Więziennictwo polskie stanęło od samego początku swej działalności na zasadniczym stanowisku, że celem pozbawienia wolności jest poprawa więźnia i jego umoralnienie. Dążyło i dąży do tego, by ludzi, których niezdrowe warunki życiowe popychały do popełnienia przestępstwa, przerobić na jednostki użyteczne dla społeczeństwa”⁶. Proces resocjalizacji jest procesem uczenia się nowych reakcji, a uczenie się oznacza przede wszystkim zmianę w zachowaniu jednostki. Towarzyszyć temu powinien proces wyzbywania się zachowań dewiacyjnych, innych, potępianych przez społeczne audytorium. „Celem zasadniczym oddziaływania resocjalizacyjnego nie jest działanie powierzchowne, dające natychmiastowy, złudny efekt naprawy. Jest nim natomiast osiągnięcie zmian osobowościowych przestępcy, dewianta, osoby wykluczonej na takim poziomie, by w przyszłości była zdolna do przestrzegania ładu społecznego, ustalonego prawa i zasad współżycia z innymi ludźmi”⁷. W trakcie interpreta-

⁶ Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego. Przemówienie Dyrektora Departamentu Więziennego Jana Zakrzewskiego w dn. 11 listopada 1923 roku wygłoszone na akademii jubileuszowej pięciolecia więziennictwa, w: Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 50.

⁷ A. Chańko, *Stygmat jednostki społecznie wykluczonej. Praca uliczna jako forma oddziaływania resocjalizacyjnego w procesie „poprawiania niepoprawnych”*, w: Z. Bartkowicz, A. Węgliński (red.), *Pedagogika resocjalizacyjna wobec współczesnych zagrożeń*, Lublin 2012, s. 163.

cji idei procesu resocjalizacji nasuwa się także istotne pytanie: do jakiego społeczeństwa przygotowywać osadzonego obcokrajowca? Do społeczeństwa kraju, w którym odbywa karę pozbawienia wolności, czy do społeczeństwa kraju, z którego pochodzi? To główny dylemat, z którym zmagają się kadry instytucji penitencjarnych w Polsce.

RESOCJALIZACJA, ALE W JAKIM WYDANIU?

Głównym założeniem resocjalizacji penitencjarnej jest ponowne uspołecznienie jednostki, która w trakcie pobytu w instytucji totalnej, jaką jest zakład karny, powinna zapoczątkować proces autonaprawy po to, by po opuszczeniu więzienia egzystować zgodnie z panującym porządkiem prawnym. Jak to odnieść do cudzoziemców osadzonych w instytucjach penitencjarnych w Polsce? Skoro większość z nich po odbyciu kary pozbawienia wolności zostanie deportowana do swojego kraju, to jaki jest sens przygotowywania tej grupy więźniów do życia w polskim społeczeństwie? W odpowiedzi na to pytanie pojawia się idea takiego oddziaływania personelu penitencjarnego, aby przygotować osadzonych obcokrajowców do powrotu do społeczeństwa, z którego pochodzą. Jednakże realia wskazują, iż większa część personelu zakładów karnych ze względu na braki edukacyjne nie jest zdolna do podobnego działania, wobec tego najistotniejsze w przypadku kontaktu z cudzoziemcami wydaje się nauczanie ich dyscypliny i przestrzegania obowiązków skazanego. Czy można wymagać czegoś więcej?

Pracownicy Służby Więziennej najczęściej znają tylko swój język ojczysty, w mniejszym stopniu niemiecki i angielski, stąd też nie jest możliwa swobodna komunikacja między więźniem a funkcjonariuszem. W takim przypadku niezbędna jest pomoc tłumacza, co z kolei generuje wysokie koszty albo prowadzi do zaniechania rozmowy. Idąc dalej, nieczęsto zdarza się, żeby pracownicy instytucji penitencjarnych dysponowali wiedzą na temat innych kultur, historii obcych krajów, ich sytuacji politycznej, ekonomicznej czy społecznej, obowiązujących tradycji, zasad, reguł życia publicznego, a przecież resocjalizacja jest procesem oddziaływania na osadzonych poprzez wartości, w szczególności takie, które odnoszą się do przekonań etycznych, moralnych czy religijnych powszechnie obowiązujących w kraju, z którego pochodzi więzień.

Opisane wątpliwości dotyczące resocjalizacji cudzoziemców w polskich więzieniach stanowią problem otwarty, nad którym należy debatować. Jednocześnie trzeba sobie zdać sprawę z tego, iż integracja społeczna wymaga zainteresowania obu stron — zarówno cudzoziemców, jak i przedstawicieli społeczeństwa przyjmującego. W celu zoptymalizowania oddziaływań penitencjarnych pracownicy zakładów mogą korzystać między innymi z pomocy organów konsularnych czy

instytucji i organizacji społecznych, religijnych, związków wyznaniowych. Ich przedstawiciele uczestniczą niekiedy w komunikacji między osadzonym a pracownikiem Służby Więziennej pośrednio, jako tłumacze językowi i kulturowi, inni natomiast bezpośrednio poprzez przekazywanie czy to pracownikom, czy to więźniom potrzebnej wiedzy. Jeśli chodzi o samych osadzonych, to mając świadomość czasu, jaki przyjdzie im spędzić w więzieniu, uczą się języka polskiego nie tylko z książek i słowników, ale i podczas rozmów ze współosadzonymi.

Odmienność kulturowa, etniczna i religijna osadzonych obcokrajowców znacząco obniża efektywność oddziaływań personelu penitencjarnego, gdyż cudzoziemcy, przebywając w zakładzie karnym, tworzą tak zwane społeczeństwa równoległe. Do tej pory w Polsce zjawisko to nie niesie ze sobą dużego zagrożenia ze względu na stosunkowo małą liczbę inkarcerowanych obcokrajowców, jednakże nie można go lekceważyć. Szczególnie widoczne jest ono natomiast w więzieniach na południu USA, gdzie imigranci z Meksyku tworzą gangi rywalizujące z brazylijskimi, argentyńskimi czy amerykańskimi. Odmienności etnicznej i rasowej towarzyszą różnice światopoglądowe. Ewolucja zakładowych struktur nieformalnych w wielu państwach świata dowodzi wykształcenia podkultur o charakterze narodowym czy etnicznym. Tradycyjnym podziałem spotykanym wciąż w polskich zakładach karnych jest kategoryzacja ludzi na frajerów i cweli. Jednakże dochodzą do tego podziały tworzone ze względu na przynależność państwową lub rasową. Wymaga to ogromnego doświadczenia i wyczucia ze strony pracowników zakładów karnych, którzy pilnują porządku i dyscypliny w więzieniu, dbając tym samym o bezpieczeństwo swoje i osadzonych.

KSZTAŁCENIE KOMPETENCJI MIĘDZYKULTUROWYCH KADRY SŁUŻBY WIĘZIENNEJ W POLSCE

Kompetencje⁸ są strukturą poznawczą opartą na wiedzy, doświadczeniach i przekonaniach danego człowieka, wskazującą, iż w konkretnej sytuacji jednostka jest w stanie kreować i wykonywać skutecznie zadania w celu osiągnięcia w swej osobowości i zachowaniu zmian zgodnych z uznanymi przez siebie standardami.

Ze względu na narastającą mobilność ludzi na całym globie i zjawisko migrujących cywilizacji zaczęto akcentować znaczenie umiejętności wchodzących w zakres kompetencji międzykulturowych człowieka. Należy do nich przede wszystkim zdolność do komunikowania się w językach innych niż ojczysty, rozu-

⁸ M. Dudzikowa, *Kompetencje autokreacyjne — możliwości ich nabywania w toku studiów pedagogicznych*, „Edukacja” 1993, nr 4.

mienie zachowań innych, zwłaszcza na gruncie przyswajania sobie kodów językowych i kulturowych. Oczywiście nie można pomijać pojęcia samoświadomości, czyli wiedzy na temat samego siebie, swojej kultury i społeczeństwa, historii i tradycji oraz wpływu tych czynników na proces komunikacji społecznej.

Żyjąc w zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie, jednostka nie może pozostać obojętna na innego. Jeśli nie potrafi nawiązać z nim porozumienia, to przynajmniej powinna wykazać się postawą otwartą i tolerancją dla tego, co odmienne. Kształtowanie kompetencji międzykulturowych stanowi istotne zadanie rozwojowe dla każdego człowieka, w którego otoczeniu przebywają obcokrajowcy, a zwłaszcza dla ludzi, którzy pracują, na co dzień z cudzoziemcami. Do takich osób możemy zaliczyć kadrę Służby Więziennej. Pracownicy instytucji penitencjarnych, mając do czynienia z osadzonymi pochodzącymi z innych krajów, powinni rozwijać swoje umiejętności w obszarze komunikacji międzykulturowej.

MIĘDZYKULTUROWOŚĆ W PROJEKTACH, SZKOLENIACH I WARSZTATACH SKIEROWANYCH DO PRACOWNIKÓW INSTYTUCJI PENITENCJARNYCH

Podczas analizy procesu resocjalizacji penitencjarnej można zwrócić uwagę na istotne zależności w zakresie efektywności naprawczej więzienia. Im większa sprawność resocjalizacyjna, tym większa jej efektywność mierzona powrotnością do przestępstwa. Sprawność resocjalizacyjna jest zwykle tym większa, im bardziej profesjonalnie działa personel i im bardziej zbliżone do wymaganych wzorców będą warunki, w których odbywa się proces resocjalizacyjny. Stąd też, aby wpłynąć na skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych wobec osadzonych cudzoziemców, Centralny Zarząd Służby Więziennej podejmuje kroki w kierunku kształcenia kadry Służby Więziennej także w zakresie kompetencji międzykulturowych, wysyłając pracowników instytucji penitencjarnych na szkolenia i zachęcając do udziału w różnorodnych projektach.

W 2010 roku Helsińska Fundacja Praw Człowieka rozpoczęła trzyletni projekt edukacyjny „Weź kurs na wielokulturowość”, a w 2013 roku rozpoczęła się jego kolejna edycja pod nazwą „Weź kurs na wielokulturowość II”. Przedsięwzięcie, będące długofalowym projektem edukacyjnym, uzyskało dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich oraz z budżetu państwa. Za cel główny szkolenia organizatorzy przyjęli uwrażliwienie i pogłębienie wiedzy personelu instytucji publicznych w Polsce na temat funkcjonowania i praw obywateli/obywatelek państw trzecich, sytuacji osób migrujących, migracji i integracji jako procesów, mechanizmów dotyczą-

cych stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji (ze względu na pochodzenie narodowe, etniczne, religię, wyznanie, bezwyznaniowość), czy praw człowieka. W obu edycjach projektu szkolili się także pracownicy Służby Więziennej.

W 2013 roku funkcjonariusze instytucji penitencjarnych mieli również możliwość uczestniczenia w kursach doskonalenia zawodowego⁹ w ramach programu Grundtvig. Celem tych kursów było podniesienie jakości uczenia się przez całe życie poprzez umożliwienie osobom zajmującym się szeroko rozumianą niezawodową edukacją dorosłych udziału w zagranicznym wyjeździe szkoleniowym (trwającym od 5 dni roboczych do 6 tygodni). Udział w tego typu aktywności był doskonałą szansą rozwoju zawodowego i osobistego głównie poprzez podniesienie kwalifikacji zawodowych, nabycie praktycznych umiejętności przygotowania międzynarodowych projektów, a także wymianę doświadczeń, praktyk i metod podczas realizacji kursu wraz z innymi uczestnikami z krajów europejskich. Jego efektem był wzrost kompetencji międzykulturowych i językowych uczestników oraz poznanie innych regionów Unii Europejskiej.

Biuro Kadr i Szkolenia Centralnego Zarządu Służby Więziennej od 2013 roku jest również beneficjentem projektów w ramach Programu PL 17 „Wsparcie Służby Więziennej, w tym sankcji pozawięziennych”, finansowanego ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2009–2014. Od tego czasu trwa też projekt pod nazwą „Realizacja szkoleń kadry Służby Więziennej podnoszących kwalifikacje zawodowe w celu zapewnienia właściwego poziomu stosowania kary pozbawienia wolności zgodnie z międzynarodowymi zasadami praw człowieka”. Jednym z bloków szkoleniowych w ramach owego projektu były kursy językowe dla kadry instytucji penitencjarnych. Ich celem była likwidacja barier językowych w porozumiewaniu się pracowników więzienia z osadzonymi obcokrajowcami na każdym etapie realizowania czynności administracyjnych związanych z tymczasowym aresztowaniem oraz stosowaniem kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. Wartość dodaną stanowiło nabycie umiejętności komunikacji z osadzonymi obcokrajowcami przez funkcjonariuszy pionów ochrony, penitencjarnych oraz ewidencji. W tym roku planuje się zakup 320 translatorów językowych i przekazanie ich do wszystkich jednostek penitencjarnych, ponadto przeszkolone zostaną kolejne zakwalifikowane do projektu osoby¹⁰.

⁹ <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-olsztyn/news,16395,kursy-doskonalenia-zawodowego.html> (dostęp: 20.07.2014).

¹⁰ R. Wachulec, *Za nami rok z funduszami*, „Forum Penitencjarne. Pismo Służby Więziennej” nr 6/2014, s. 12–13.

ZAKOŃCZENIE

Kształcenie kompetencji międzykulturowych kadry Służby Więziennej w Polsce jest zadaniem niezwykle istotnym, zważywszy iż w więzieniach na terenie naszego kraju przebywają osadzeni obcokrajowcy, którzy — tak jak obywatele polscy — odbywając karę pozbawienia wolności, uczestniczą w procesie ponownego społecznienia. Jest on możliwy dzięki współpracy pracowników instytucji penitencjarnych z więźniami, a w przypadku osób pochodzących z innych krajów nie może się odbywać bez uprzedniego wyposażenia funkcjonariuszy w odpowiednie narzędzia międzykulturowe. Nabyte w trakcie różnorodnych szkoleń i projektów kompetencje międzykulturowe pozwalają działać w odpowiedni sposób w sytuacjach, w których ma się do czynienia z przedstawicielami odmiennych kultur. Ważne, aby być otwartym na inność i mieć świadomość tego, że osadzeni cudzoziemcy są w bardzo trudnej sytuacji ze względu na inkarcerację w innym kraju i związane z nią bariery językowe, kulturowe itd. Miejmy nadzieję, że w kolejnych latach będą powstawać nowe programy edukacyjne z zakresu międzykulturowości, skierowane nie tylko do pracowników Służby Więziennej, ale i cudzoziemców przebywających w więzieniach na terenie Polski.

BIBLIOGRAFIA

- Barczyk A., Barczyk P.P., *Wybrane zagadnienia historii resocjalizacji*, Kraków 1999.
- Bębas S., *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, Radom 2010.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2004.
- Bochniewicz A., *Programy readaptacji społecznej skazanych*, w: T. Głowik (red.), *Oddziaływania penitencjarne i terapeutyczne w zakładach karnych i aresztach śledczych w 2010 r.*, Warszawa 2011.
- Chańko A., *Stygmat jednostki społecznie wykluczonej. Praca uliczna jako forma oddziaływania resocjalizacyjnego w procesie „poprawiania niepoprawnych”*, w: Z. Bartkiewicz, A. Węgliński (red.), *Pedagogika resocjalizacyjna wobec współczesnych zagrożeń*, Lublin 2012.
- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.
- Czerwiec M., *Więzienioznawstwo: zarys rozwoju więziennictwa*, Warszawa 2008.
- Hołda J., Hołda Z., *Prawo karne wykonawcze*, Zakamycze 2004.
- Kuć M., *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, Lublin 2007.
- Kuć M., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 011.
- Machel H., *Psychologiczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2005.
- Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994.

- Musidłowski R. (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Porowski M., *Karanie a resocjalizacja*, „Studia Kryminologiczne i Penitencjarne”, t. 16, Warszawa 1985.
- Rabinowicz L., *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933.
- Skafiriak B., *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, Kraków 2007.
- Szaszkiewicz M., *Tajemnice grypsarki*, Kraków 1997.
- Szymanowska A., *Więzienie i co dalej*, Warszawa 2003.